

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Тіщенко Валерій Володимирович

УДК 343.98

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ**

Спеціальність 12.00.09 - кримінальний процес та
криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі криміналістики Одеської національної юридичної академії, Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант - доктор юридичних наук, професор **Коновалова Віолетта Омелянівна**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри криміналістики, академік Академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Матусовський Григорій Абрамович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри криміналістики;

– доктор юридичних наук, професор **Кузьмічов Володимир Сергійович**, Національна академія внутрішніх справ України, начальник кафедри криміналістики;

– доктор юридичних наук, доцент **Волобуєв Анатолій Федотович**, Національний університет внутрішніх справ МВС України, професор кафедри криміналістики.

Провідна установа - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра криміналістики, Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться 14 жовтня 2003 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України (61024, м. Харків-24, Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків-24, Пушкінська, 77).

Автореферат розісланий 11 вересня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Шепітько В.Ю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним з найнебезпечніших кримінальних проявів сучасної злочинності є корисливо-насильницька діяльність. Злочини, що до неї відносяться, заподіюють велику матеріальну шкоду фізичним особам, підприємствам, організаціям і установам різних форм власності, посягають на здоров'я, фізичну і психічну недоторканість громадян, нерідко супроводжуються вбивствами. Такі злочини суттєво порушують конституційні права людини: невід'ємне право на життя, на повагу і гідність, на свободу та особисту недоторканість (ст.ст.27-29 Конституції України), а також на соціальне і матеріальне благо - право власності (ст.ст.13,41 Конституції України). Українська держава визнає людину, її життя і здоров'я, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст.3 Конституції України) і забезпечує захист прав усіх суб'єктів власності (ч.3 ст.13 Конституції України).

Слід зазначити, що кількість корисливо-насильницьких злочинів протягом останніх років залишається стабільно високою. Аналіз слідчої практики показує, що дії злочинців мають тенденцію до зростання їх суспільної небезпеки, вдосконалення і переростання у злочинну групову діяльність. Як правило, кожний наступний злочин відрізняється від попереднього більш ретельною підготовкою, більшою зухвалістю і жорстокістю. У ряді випадків такі злочини характеризуються докладним моделюванням ходу і варіантів злочинних операцій, чітким розподілом ролей між співучасниками, маскуванням місць переховування викраденого майна, наявністю постійних каналів його збуту. До 10 % корисливо-насильницьких злочинів вчиняються організованими групами. Вчасне припинення і успішне розслідування злочинів названої категорії викликає значні труднощі. Про це свідчить і порівняно невисокий рівень їх

розкриття (65-70%) і те, що деякі з них вчиняються протягом тривалого часу.

Важливу роль у підвищенні ефективності розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, до яких відносяться і корисливо-насильницькі злочини, повинні відіграти наукові дослідження. В останні роки досить продуктивним виявився системно-діяльнісний підхід у вивченні як злочинної діяльності, так і діяльності з розслідування злочинів, що знайшло своє відображення в наукових працях криміналістів України й інших країн СНД: Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.О. Возгріна, А.Ф. Волобуєва, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимова, В.Г. Гончаренка, Г.В. Густова, Л.Я. Драпкіна, А.В. Дулова, В.А. Журавля, Г.О. Зоріна, А.В. Іщенка, Н.І. Клименко, В.Я. Колдіна, О.М. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, В.О. Образцова, М.В. Салтєвського, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та ін. Такий підхід дозволяє істотно підвищити ефективність криміналістичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію розслідування злочинів у цілому, а також окремих категорій (видів і груп) злочинів.

У криміналістиці велика увага приділяється розробці методик розслідування окремих видів і груп злочинів. При цьому нерідко вихідною передумовою вбачається положення, що чим вужче коло злочинів, виділених для криміналістичного дослідження, тим більш конкретними, а значить і більш ефективними будуть наукові рекомендації з їх розкриття і розслідування. Але таке твердження не завжди правильне. Не заперечуючи важливості і необхідності "вузьких" методик, необхідно вказати на значення міжвидових методик розслідування, що відповідають більш високому рівню абстракції і створені на основі вивчення певної категорії криміналістично подібних видів і груп злочинів. Міжвидова методика за своїми інтегративними властивостями є синтезом узагальнених окремих методик і призначена на новому

якісному рівні забезпечити комплексне розслідування певної злочинної діяльності в повному обсязі.

Доцільність розробки міжвидових методик обумовлена тим, що на момент порушення кримінальної справи далеко не завжди можна дати однозначну кримінально-правову оцінку події, яка розглядається, а, отже, правильно вибрати відповідну виду методик розслідування. Разом з тим, криміналістична оцінка вихідної слідчої ситуації дозволяє достатньо точно віднести конкретний випадок до певного типу, роду, категорії злочинів, визначити напрямок розслідування і поставити необхідні тактичні завдання. Такі методики сприяють також системному, повному і, в той же час, вибірковому підходу до розслідування ряду однотипних злочинів, тобто злочинної діяльності однієї особи чи групи осіб, у т. ч. осередків злочинів.

Однією з міжвидових методик, що підлягає глибокій науковій розробці, є методика розслідування корисливо-насильницьких злочинів. До даної категорії злочинів відносяться: бандитизм, чинений з корисливих спонукань, (ст. 257 КК України), насильницькі грабежі (ст.186 КК), розбої (ст.187 КК), у т. ч. поєднані із вбивством (п.6 ч.2 ст.115 КК), вимагання (ст.189 КК), викрадення і вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ч.3 ст.262 КК), наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (ч.2 і 3 ст.308 КК), вчинені із застосуванням відповідних форм насильства. Названі злочини об'єднані низкою загальних ознак за цілями, мотивами, об'єктами посягань, а також за способами їх здійснення, які характеризуються застосуванням чи погрозою застосування насильства. Спостерігається і спільність у закономірностях утворення, виявлення та дослідження слідів та інших елементів криміналістичної характеристики даних злочинів, а отже, і в методах їх розслідування.

В Україні і країнах СНД монографічне вивчення криміналістичних аспектів корисливо-насильницьких злочинів і розробка міжвидової методики їх розслідування не

проводилися, а дисертаційні дослідження з даної проблеми не виконувалися.

Усе сказане свідчить про актуальність даної проблеми і обумовлює вибір теми і зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилось відповідно до напрямків, визначених Комплексною цільовою програмою боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затвердженою Указом Президента України № 837/96 від 17.09.96 р., а також Комплексною програмою профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затвердженою Указом Президента України від 25.12. 2000 р. № 1376. Обрана проблема дослідження є складовою частиною загальної наукової теми, що виконує Одеська національна юридична академія "Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави" (номер державної реєстрації 0101 V 001195) і науково-дослідницької роботи кафедри криміналістики ОНЮА "Криміналістичні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах".

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення концептуальних теоретичних положень щодо розкриття корисливо-насильницьких злочинів та розробка міжвидової методики їх розслідування.

Поставлена мета обумовлює необхідність виділення ряду завдань:

1. Визначення криміналістичних аспектів вивчення корисливо-насильницької злочинної діяльності як системного об'єкта.

2. Створення класифікації злочинів, що входять у корисливо-насильницьку злочинну діяльність.

3. Розробка й аналіз криміналістичної характеристики корисливо-насильницької злочинної діяльності.

4. Виділення криміналістичних аспектів слідчої діяльності і визначення науково-методичних основ розслідування злочинів.

5. Визначення кола обставин корисливо-насильницької злочинної діяльності, що ідлягають встановленню в ході її розслідування, а також криміналістичних програм їх дослідження.

6. Визначення загальних і спеціальних завдань розслідування корисливо-насильницьких злочинів.

7. Виділення типових слідчих ситуацій, визначення системи загальних і окремих версій, а також тактичних завдань у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів.

8. Розробка програм розслідування, що включають методи і засоби перевірки версій та вирішення слідчо-криміналістичних завдань на початковому і наступному етапах розслідування корисливо-насильницьких злочинів.

Об'єктом дисертаційного дослідження є діяльність з вчинення корисливо-насильницьких злочинів і конфронтуюча до неї діяльність з розслідування та розкриття зазначених злочинів.

Предметом дослідження є криміналістично значимі параметри корисливо-насильницької діяльності і супутнього їй механізму слідоутворення, а також засоби і методи діяльності, що спрямована на ефективне розслідування і розкриття корисливо-насильницьких злочинів. У предмет дослідження входять також концептуальні питання, що стосуються теоретичних положень методики розслідування.

Методи дослідження. Методологічною основою розслідування є матеріалістична діалектика, її закони і категорії. Відповідно до цілей і завдань дослідження використовувалася сукупність принципів сучасної теорії пізнання, зокрема, системно-діяльнісний, структурний і функціональний підходи.

При дослідженні системи корисливо-насильницьких злочинів і діяльності з їх вчинення застосовувалися методи системно-структурного аналізу, формально-логічні, статистичні, документальні, екстраполяції і моделювання, що дало змогу визначити поняття корисливо-насильницької

злочинної діяльності, виявити і вивчити криміналістичне значимі характеристики такої діяльності і її відображення в навколишньому середовищі. Методи порівняння, типологічного, кількісного і якісного аналізу зумовили виділення й розробку криміналістичної класифікації зазначених злочинів.

У дослідженні генезису окремих теорій, вчень, наукових категорій, поглядів з проблем методології криміналістики, тактики і методики розслідування (криміналістичної класифікації, криміналістичної характеристики злочинів, завдань, принципів і структури методики розслідування та ін.) використовувався історичний метод.

Для дослідження проблем розслідування, пов'язаних з правовим забезпеченням ефективності слідчої діяльності, застосовувався порівняльно-правовий метод, за допомогою якого аналізувалося діюче кримінальне, кримінально-процесуальне законодавство, а також законодавство, що регулює оперативно-розшукову діяльність України та Росії.

У ході вивчення слідчої діяльності використовувалися також методи системно-структурного, документального і функціонального аналізу, формально-логічні й евристичні, кібернетичні, психологічні, теорії управління, що дозволило виділити і дослідити ряд криміналістично значимих її аспектів: правовий, інформаційно-пізнавальний і організаційно-управлінський; визначити і класифікувати завдання розслідування, принципи побудови криміналістичних методик розслідування.

На основі використаних наукових методів дисертаційного дослідження й отриманих результатів для оптимізації слідчої діяльності запропонований комплекс емпіричних методів: криміналістичного версіювання і моделювання, аналітико-синтетичний, програмування й алгоритмізації, ситуаційного реагування, віктимологічного аналізу й інші, що складають у своїй сукупності систему

методів розкриття корисливо-насильницьких злочинів.

Правову основу дослідження складають Конституція України, чинне кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство, інші Закони України, постанови Пленуму Верховного Суду України, а також відомчі нормативні акти МВС і Генеральної прокуратури України, що регулюють слідчу й оперативно-розшукову діяльність правоохоронних органів.

Загальнотеоретичну базу дисертаційного дослідження забезпечили наукові праці у галузі криміналістики, а також філософії, загальної і судової психології, кримінального права, кримінального процесу, кримінології, оперативно-розшукової діяльності.

У процесі наукового дослідження вивчались та узагальнювались матеріали слідчої і судової практики (проаналізовано понад 600 кримінальних справ і матеріалів з корисливо-насильницьких злочинів за 1992-2001 роки, проведено опитування 200 слідчих, використані статистичні дані, огляди практики й аналітичні матеріали Генеральної прокуратури і МВС України з питань досудового слідства за останні десять років).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першою у вітчизняній літературі монографічною працею, у якій з позицій системно-діяльнісного підходу та у відповідності до завдань криміналістики досліджуються корисливо-насильницькі злочини, а також криміналістичні методи і засоби їх розслідування. У роботі обґрунтовується ряд нових концептуальних положень і висновків, що відносяться до загальної теорії криміналістики та до методологічних основ криміналістичного дослідження діяльності з вчинення злочинів і діяльності з її розслідування:

1. На основі загальнофілософського уявлення про структуру людської діяльності вперше визначений криміналістичний зміст поняття корисливо-насильницької злочинної діяльності і виділені її структурні елементи з вказівкою на їх криміналістичну значимість і взаємозв'язок.

2. На основі аналізу типів, видів і криміналістичних ознак злочинної діяльності вперше обґрунтована доцільність виділення сукупності злочинів корисливо-насильницької спрямованості, що визначає необхідність створення і розробки міжвидової методики розслідування таких злочинів. Це дало змогу побудувати криміналістичну класифікацію корисливо-насильницької діяльності з виділенням п'яти груп злочинів, що можуть входити до неї: базових, допоміжних, споріднених, побічних (супутніх) і нетипових.

3. Знайшла подальший розвиток концепція криміналістичної характеристики злочинів як синтезу структурних елементів злочинної діяльності, що здобуває свою специфіку в залежності від виділених рівнів певної сукупності злочинів і дозволяє створити їхню інформаційну модель, яка може використовуватись для наступних наукових досліджень, а також в практиці розслідування різних категорій злочинів. Удосконалені наукові критерії, за допомогою яких визначається склад елементів криміналістичної характеристики злочинів: 1) відображення змістовних ознак певної сукупності злочинів як системи діяльності; 2) утворювання структури, яка б вказувала на основні залежності в механізмі злочинів тієї чи іншої категорії; 3) відбиття інформації про механізм слідоутворення таких злочинів, що сприяє її використанню для побудови моделі розслідуваного злочину, а також для цілеспрямованого пошуку доказової інформації.

4. Вперше на основі теоретичних досліджень і використання узагальнення матеріалів слідчої і судової практики розроблена криміналістична характеристика корисливо-насильницької злочинної діяльності і побудовані її типові моделі в залежності від форм насильницьких дій: нападів, введення отрут або сильнодіючих речовин в організм жертви і вимагання. Сформульовано авторське уявлення про механізм злочину як про складний функціональний компонент криміналістичної характеристики, що відрізняється найбільшою інформаційністю та поєднує всі її елементи в

єдине ціле, а також показана специфіка механізму корисливо-насильницьких злочинів.

5. Знайшло подальший розвиток дослідження теоретичних передумов і наукових положень, що утворюють інформаційно-пізнавальну структуру розслідування. Зокрема, обґрунтовано уявлення про розслідування як системну діяльність, що являє собою за формою та змістом складну динамічну, обмежено відкриту систему, яка взаємодіє з конфронтуючою системою діяльності з вчинення злочинів. Пізнання сутності і обставин злочину здійснюється за допомогою управління інформаційними процесами у відповідності до цілей розслідування, що зумовлює застосування конкретних методів, зокрема методу програмування розслідування.

6. Розвинуто теоретичні положення щодо принципів розробки методики розслідування злочинів як розділу криміналістики і принципів побудови окремих методик розслідування, що забезпечують ефективність наукових рекомендацій, оптимальну організацію розслідування та здійснення розкриття злочинів визначеної категорії.

7. Удосконалена концепція щодо поняття і ролі завдань у слідчій діяльності, визначені загальні і спеціальні завдання в розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів. Розвинуті положення стосовно поняття і значення обставин злочинної діяльності, що підлягають встановленню, обґрунтована їхня методико-криміналістична роль, проведене розмежування даного поняття з криміналістичною характеристикою злочину, визначене коло таких обставин у справах про корисливо-насильницькі злочинів.

8. Вперше визначені типові вихідні слідчі ситуації у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів, що створюються відповідно до кількісно-якісних характеристик первинної криміналістично значимої інформації й особливостей її джерел за схемою відносин "подія - особистість злочинця", "подія - особистість потерпілого", "подія - предмет

посягання", а також тактичні завдання розслідування зазначених злочинів.

9. Уточнено поняття засобів розкриття злочинів, у зміст яких включається система аналітичних методів та відповідна сукупність підготовчих і організаційних заходів, слідчих і оперативно-розшукових дій.

10. Вперше визначені напрямки розслідування і розроблена програма вирішення методико-криміналістичних і тактичних завдань на початковому етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів в залежності від їх характеру і вихідних типових слідчих ситуацій.

11. Вперше обґрунтовані напрямки програмування наступного етапу розслідування корисливо-насильницьких злочинів, обумовлені завданнями даного етапу, а також сформованими слідчими ситуаціями чотирьох типів: 1) особа (група осіб), що підозрюється, встановлена і затримана; 2) особа (група осіб), що підозрюється, встановлена, але не затримана; 3) частина осіб, що підозрюються, встановлена і затримана; 4) є певні дані про злочинця, але конкретна особа, що підозрюється, не встановлена.

12. Знайшли подальший розвиток аналітичні методи встановлення особистості злочинця у справах з указаної категорії злочинів, до числа яких віднесені: 1) аналіз початкового етапу розслідування і наявної доказової бази; 2) віктимологічний аналіз; 3) об'єктно-предметний аналіз; 4) аналіз матеріальних об'єктів; 5) інтегративний метод. Запропонована система засобів вирішення типових завдань подальшого етапу розслідування після встановлення підозрюваної особи.

Таким чином, у дисертації розроблена концепція теоретично-методологічного дослідження корисливо-насильницької злочинної діяльності і слідчо-криміналістичної діяльності з її розслідування, а також науково-методичні і тактико-організаційні засади розробки і побудови міжвидової методики розслідування

корисливо-насильницьких злочинів.

Практичне значення отриманих результатів.

Викладені в дисертаційному дослідженні положення дозволяють використовувати їх в діяльності слідчих і оперативно-розшукових органів для вирішення суттєвих проблем, пов'язаних з повним і всебічним розслідуванням і розкриттям корисливо-насильницької злочинної діяльності у різних її формах. Вони розширюють і поглиблюють знання стосовно суб'єктів, об'єктів, механізму, обстановки і наслідків злочинної діяльності, а також надають можливість застосовувати запропоновані методи і засоби розслідування у вигляді типових програм розкриття корисливо-насильницьких злочинів.

Матеріали дисертаційного дослідження були направлені у вигляді методичних рекомендацій до Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України для впровадження у практику і знайшли своє застосування у діяльності слідчих і оперативно-розшукових підрозділів. Ряд положень дисертації відображені у навчальних посібниках, методичних рекомендаціях і посібниках для слідчих і органів дізнання, опублікованих як в Україні, так і за кордоном.

Результати дослідження впроваджені в навчальний процес при викладанні загального курсу криміналістики та спецкурсів з методики розслідування окремих видів злочинів в Одеській національній юридичній академії, в Національній юридичній академії України ім. Ярослава Мудрого, в Національній академії внутрішніх справ України, в Одеському юридичному інституті Національного університету внутрішніх справ України.

Матеріали і рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані в навчальному процесі юридичних вищих навчальних закладів України, у підготовці підручників і навчальних посібників, методичних вказівок і рекомендацій для практичних працівників, а також для підвищення кваліфікації слідчих і оперативних працівників.

Особистий внесок здобувача. У співавторстві з Є. Л. Стрельцовим написана стаття, в якій дисертантом досліджені криміналістичні аспекти обставин корисливо-насильницьких злочинів, що підлягають встановленню.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: в Ленінграді (1990), Києві (1992, 1996), Одесі (1993, 1994, 1995, 1996, 2000), Барнаулі (1994), Харкові (1999,2002), Уфі (2003).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у монографії, 35 статтях у наукових журналах і збірниках наукових праць, з них 22 у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАКом України, у чотирьох розділах навчальних та методичних посібників, у 16 тезах доповідей і повідомлень на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, п'яти розділів, 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 445 стор., з них: основний текст - 383 стор.; список використаних джерел - 44 стор.(534 найменування); додатки - 17 стор.

ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтована актуальність, новизна теми дисертаційного дослідження і необхідність її наукової розробки; визначається його об'єкт, предмет, мета, завдання, характеризуються його методологічні та емпіричні основи; показано зв'язок роботи з державними планами боротьби зі злочинністю та планами проведення науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії; відмічається наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення; вказується на форми апробації і впровадження наукових положень дисертації, а також її структура.

РОЗДІЛ 1 "КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ: КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ"

складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. **"Поняття корисливо-насильницької діяльності і криміналістичні аспекти її вивчення"** відмічається значення діяльнісного підходу для криміналістичного аналізу змісту злочину і його зовнішніх виявлень. Такий підхід дозволяє розглядати злочинну діяльність як одну з форм людської діяльності, але за своєю суттю вона є рушійною, деструктивною стосовно встановлених у державі суспільних відносин. Базуючись на дослідженнях діяльності у філософії і психології (Л.П. Буєва, П.Я. Гальперін, М.С. Каган, О.М. Леонтьєв, О.П. Огурцов, Е.Г. Юдін та ін.), і зокрема злочинної діяльності у криминології і криміналістиці (І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, В.М. Кудрявцев, О.М. Яковлев, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Я. Колдін, М.П. Яблоков та ін.) проводиться порівняння понять "злочин", "злочинна діяльність", "злочинна поведінка" і робиться висновок про те, що кожний злочин, вчинений з обдуманим умислом, можна розглядати як діяльність, що складається з її підготовки, вчинення і приховування. Поряд з цим можна виділити випадки, коли юридичній оцінці підлягає цілий ряд злочинних діянь, детермінованих відповідними потребами, мотивами, цілями, способом життя суб'єкта, що утворює злочинну діяльність.

Злочинну діяльність необхідно розглядати як систему, виділяючи в ній наступні структурні елементи: 1) суб'єкт (особистість злочинця); 2) потреби та інтереси, що зумовлюють мотив і мету злочину; 3) об'єкт, на який спрямовуються дії суб'єкта; 4) процес (механізм) діяльності; 5) результат діяльності. Розумова діяльність суб'єкта, його злочинний і життєвий досвід використовуються ним для вибору об'єкта, постановки проміжних і кінцевих завдань, оцінки своїх сил і можливостей, умов, досягнутого результату,

удосконалення і корегування своїх дій, вплив на поведінку інших осіб тощо.

Корисливо-насильницька злочинна діяльність як система утворюється на основі ряду характерних факторів. Першим системоутворюючим фактором даної категорії злочинів виступає корисливий мотив дій суб'єктів, що їх здійснюють. Другим фактором є ціль: задоволення своїх матеріальних потреб за рахунок чужого майна. Третім фактором є спосіб заволодіння майном – насильство, як фізичне так і психічне.

Корисливо-насильницька діяльність за своїм змістом являє собою сукупність злочинів, спрямованих на заволодіння чужим майном за допомогою насильства або погрози його застосування, а також дій, що забезпечують безперешкодне вчинення таких злочинів і подальше продовження їх здійснення. Головним завданням криміналістичного дослідження зазначеної діяльності є вивчення її механізмів та закономірностей слідоутворення, що сприятиме розробці відповідних методичних і тактичних рекомендацій.

Корисливо-насильницька злочинна діяльність має тенденцію до удосконалювання: з кожним новим епізодом вона носить усе більш продуманий характер, у діях злочинців виявляються риси професіоналізму. Окремі особи чи групи, що чинять корисливо-насильницькі злочини, можуть найматися для обслуговування організованих злочинних угруповань, пов'язаних з незаконною діяльністю в сфері економіки, або ставати їх структурними підрозділами.

З розвитком злочинної діяльності запити матеріального характеру у злочинців зростають, вони прагнуть контролювати певні регіони, займати високі місця в злочинній ієрархії. Така діяльність особи чи групи осіб переривається, як правило, лише у випадку її припинення правоохоронними органами. В інших випадках вона лише модифікується в залежності від умов, що їй сприяють і перешкоджають, шукає прикриття під виглядом легальної підприємницької діяльності.

Заслуговує уваги пропозиція В.П. Бахіна про більш повне і комплексне криміналістичне вивчення злочинної діяльності.

Структура злочинної діяльності, її змістовні особливості та закономірності відображення в об'єктивній дійсності повинні бути враховані і використані для розробки криміналістичної класифікації і криміналістичної характеристики злочинів.

У підрозділі **1.2.** "**Класифікація корисливо-насильницьких злочинів**" дається криміналістична класифікація злочинів зазначеної категорії і вказується на значення такої класифікації.

Класифікацію можна розглядати як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за певними ознаками. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарата, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі.

З урахуванням досліджень з проблеми криміналістичної класифікації злочинів (Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.Ф. Герасимов, О.М. Колесніченко, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов та ін.) доцільно виділити наступні положення.

Основними критеріями, за якими проводиться криміналістична класифікація злочинів, мають бути елементи предметної діяльності: суб'єкт (особа злочинця); мотиви та цілі його дій; об'єкт злочину (особа потерпілого і предмет посягання); обстановка (просторово-часові та інші умови дійсності); механізм, наслідки і результат злочину.

Криміналістична класифікація злочинів дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значимі властивості і дати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів.

Криміналістична класифікація злочинів обумовлює

розробку різного рівня методик розслідування: міжвидових, видових, групових та позавидових, що сприяє їх успішному застосуванню у відповідних слідчих ситуаціях. Вона надає можливість відокремити за мотивом, метою і способом заволодіння майном категорію корисливо-насильницьких злочинів, які мають спільну інформаційно-слідову структуру, що викликає необхідність розробки комплексної міжвидової методики розслідування зазначеної категорії злочинів.

Корисливо-насильницька діяльність складається з різноманітних злочинів, що відіграють в ній різну за значенням роль. На думку автора, досліджувана злочинна діяльність може включати в себе п'ять груп злочинів: базові, допоміжні, споріднені, побічні, супутні і нетипові.

До базових відносяться ті злочини, які є основними в злочинній діяльності особи чи групи осіб, і безпосередньо спрямованими на задоволення матеріальних потреб злочинців шляхом застосування насильства чи погрози його застосування до осіб, у яких викрадене майно знаходиться в особистій власності, у володінні, у користуванні, або яким воно довірено для збереження, транспортування, розпорядження і т.п.

Допоміжні злочини спрямовані на підготовку і забезпечення тих чи інших умов корисливо-насильницької злочинної діяльності, окремих її епізодів (наприклад, розкрадання, незаконне придбання чи виготовлення зброї, крадіжка форменого одягу для наступних проникнень у житло і нападів під видом працівників міліції); усунення перешкод у ході вчинення злочину і приховування слідів своїх дій (убивство свідків, підпал об'єкта, на який відбувався напад, надання опору при затриманні й ін.).

Спорідненими з корисливо-насильницькими злочинами можна назвати ті злочини, які у більшості випадків хоча й зумовлені корисливими мотивами і відбуваються з застосуванням чи з погрозою застосування насильства, однак матеріальні потреби злочинців задовольняються не за рахунок майна потерпілого, а за рахунок винагороди з боку замовників

злочину або інших незаконних доходів. До таких злочинів відносяться вбивства, вчинені на замовлення, насильницьке викрадення людини з метою наступного продажу чи використання в корисливих цілях, примушування до виконання чи до невиконання цивільно-правових зобов'язань. Ці злочини можуть доповнювати корисливо-насильницьку діяльність, здійснюватися паралельно з нею або утворювати самостійну галузь злочинної діяльності.

До побічних відносяться злочини, що виходять за рамки цілей вказаної діяльності і відбуваються попутно, з урахуванням кримінальної ситуації (приміром, зґвалтування потерпілих, їхніх рідних і близьких, навмисне знищення чи ушкодження майна у ході розбійного нападу).

До нетипових можна віднести окремі злочини, які безпосередньо не пов'язані з корисливо-насильницькою діяльністю, але чиняться окремими учасниками конкретної злочинної групи з різних мотивів (хуліганство, контрабанда, порушення правил про валютні операції й ін.).

При побудові криміналістичних моделей корисливо-насильницьких злочинів та розробці програм розслідування доцільно класифікувати такі злочини за способом заволодіння майном потерпілого (вчинені шляхом нападу, шляхом використання отруйних і сильнодіючих речовин, шляхом вимагання), а також за місцем їх вчинення і за ознаками, які характеризують злочинця, потерпілого та предмет посягання.

Приведена в дисертації класифікація корисливо-насильницьких злочинів сприяє розробці досить повної і разом з тим диференційованої їх криміналістичної характеристики, з'ясуванню генезису кримінальних і слідчих ситуацій, постановці криміналістичних завдань та побудові загальних й окремих слідчих версій, правильному вибору напрямку розслідування.

ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ" складається з двох підрозділів

У підрозділі 2.1. "Теоретичні передумови розробки й аналізу криміналістичної характеристики злочинів" досліджуються поняття і структура криміналістичної характеристики злочинів та її значення в методиці розслідування.

В літературі значна увага приділяється проблемі криміналістичної характеристики злочинів (В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Г. Гончаренко, М.О. Колесніченко, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, М.П. Яблоков та ін.). В роботі аналізуються різноманітні точки зору щодо змісту, структури і значення даного поняття, що дозволяє автору висловити своє відношення до зазначеної проблеми.

У теоретичному аспекті криміналістична характеристика злочинів - наукове поняття, концепція, що спрямована на системно-структурне вивчення та узагальнення криміналістично значущих даних щодо певної категорії злочинів і сприяє розробці ефективних наукових рекомендацій з їх розкриття. Таке її значення пояснюється тим, що відомості, які в ній містяться, дозволяють отримати досить повне і правильне уявлення про відповідний об'єкт дослідження - певну категорію злочинів і орієнтувати слідчого на цілеспрямований пошук слідів, які вказують на обставини події і особу злочинця.

Криміналістична характеристика злочинів певної категорії являє собою синтез криміналістично значущих відомостей про такі злочини, що створює можливість побудови їх інформаційної моделі у найбільш типових варіантах, а також типових моделей даних злочинів і моделей їх окремих обставин, зокрема механізму вчинення злочинів, що сприяє простеженню всієї динаміки утворення слідової картини у відповідних кримінальних ситуаціях.

Криміналістична характеристика окремих категорій злочинів має також практичне значення.

По-перше, вона дає змогу слідчому керуватися знаннями про типові риси та особливості даного виду злочину в цілому, а також про його окремі ознаки, елементи і характер зв'язку між ними, типову слідову картину.

По-друге, вона надає можливість на початковому етапі розслідування, що часто відмічається різким дефіцитом потрібної інформації, використовувати її дані для побудови загальних та окремих версій, допомагає знайти правильний напрямок розслідування.

По-третє, кримінальна характеристика злочинів відкриває можливість встановлення та використання залежностей і зв'язків між її елементами для пошуку і прогнозування місця знаходження необхідних джерел інформації та її змісту, а надалі і для виявлення невідомих обставин злочину, що розслідується.

Таким чином використання слідчим знань про криміналістичну характеристику певної категорії злочинів сприятиме оптимізації розслідування у справі про злочин (злочинну діяльність), який відноситься до цієї категорії.

Вважаємо, що є сенс у виділенні поняття криміналістичної характеристики окремого злочину, яке знаходиться у співвідношенні до криміналістичної характеристики злочину певної категорії як "окреме" до "загального".

Кожна криміналістична характеристика окремих категорій злочинів складається шляхом аналізу і синтезу криміналістичне значущих ознак окремих злочинів, тобто визначення їх криміналістичної характеристики. Порівняння таких ознак у певній сукупності окремих злочинів дозволяє прийти до висновку про загальні і особливі, типові і нетипові властивості таких злочинів, що використовується при розробці їх криміналістичної характеристики. Сказане свідчить про науково-пізнавальне значення криміналістичної характеристики окремого злочину.

Це поняття має і практичне значення. Якщо слідчий

аналізує обставини злочину, що ним розслідувався, і складає для себе його криміналістичну характеристику, він осмислено накопичує і збагачує свій професійний досвід і обсяг знань щодо спільних і особливих ознак злочинів відповідної категорії.

Криміналістична характеристика окремих злочинів відіграє важливу практичну роль і тоді, коли потрібно вирішити питання про можливе вчинення кількох нерозкритих злочинів однією й тією особою чи групою осіб.

В підрозділі **2.2. "Структурний аналіз криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів"** досліджуються дані, що визначають зміст елементів такої характеристики та криміналістично значущі зв'язки між ними.

На основі проведеного наукового аналізу криміналістична характеристика корисливо-насильницьких злочинів може бути визначена як загальна модель даної категорії злочинів, що відбиває особливості змісту і взаємозв'язку її елементів і сприяє оптимальному вирішенню завдань, які властиві розслідуванню і розкриттю вказаних злочинів.

Структуру криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів доцільно визначати, виходячи зі структури предметної діяльності і умов, що забезпечують останню, а також зі специфіки цих злочинів.

Виходячи з цього її елементами є дані: а) про суб'єкт злочинів; б) про об'єкт (потерпілого і предмет посягань); в) про обстановку; г) про механізм злочинів; д) про результат і наслідки таких злочинів.

Дані про суб'єкт корисливо-насильницьких злочинів включають криміналістично значимі властивості злочинця стосовно його біологічних (статеві, анатомічні, вікові, фізіологічні), психічних (інтелектуальні, емоційні, вольові), соціальних (рід занять, сімейний стан, місце проживання, кримінальне минуле) ознак. Так, 92% злочинців розглянутої

категорії - злочинці чоловічої статі, вік 72,6% складає 18-29 років, 63,6% - не працюють, або мають тимчасові заробітки, 34,2% - не мають середньої освіти, у 28% осіб вже був злочинний досвід. Більшість таких злочинів вчиняється групою осіб (близько 70%), причому, чим вища суспільна небезпека злочину, тим вища ступінь організованості таких кримінальних угруповань. Можна виділити: а) нестійкі групи, які чинять в своїй більшості грабежі, інколи - розбої та вимагання (60%); б) елементарно організовані групи, для яких більш характерно вчинення кваліфікованих грабежів, розбоїв і вимагань (30%); в) високоорганізовані угруповання, створені для тривалої злочинної діяльності, які чинять бандитські та розбійні напади, вбивства, кваліфіковані вимагання та інші тяжкі злочини (10%).

Серед даних, що характеризують особу потерпілого, слід виділити ті з них, які враховує злочинець при виборі жертви: наявність у неї певних цінностей, грошей, її стать, вік, фізичний і психічний стан, а також відношення і зв'язки, які існують між злочинцем та жертвою. Віктимологічні ознаки потерпілих можна покласти в основу їх класифікації, у відповідності до якої доцільно виділити типи: а) "необережних", б) "легковажних", в) "довірливих", г) "обережних", або "завбачливих" потерпілих. Тип і передкримінальна поведінка потерпілих нерідко зумовлюють виникнення злочинного замислу та характер дій щодо його реалізації. Врахування відомостей про особу потерпілого, типових зв'язків між ним і злочинцем дозволяє побудувати обґрунтовані версії стосовно кола підозрюваних осіб та обставин злочинів даної категорії.

Предметом злочинних посягань можуть бути різноманітні речі, але це головним чином гроші, дорогоцінне каміння і метали у різних формах і виробках, дорогий одяг, товари і предмети (в тому числі вилучені з громадського обігу – зброя, наркотики та ін.), які користуються підвищеним попитом у певних верств населення.

Обстановка корисливо-насильницьких злочинів

включає: 1) просторову характеристику всіх етапів злочину; 2) їх часову характеристику; 3) матеріальну обстановку місць підготовки, вчинення та приховування злочину; 4) погодні та інші природно-кліматичні умови; 5) поведінку потерпілих і свідків; 6) соціально-побутові і психологічні відношення між учасниками події; 7) обставини, які сприяють або перешкоджають вчиненню таких злочинів.

Треба враховувати, що злочинець може: а) активно впливати на обстановку з метою створення сприятливих умов для здійснення задуманого злочину; б) використовувати певні сприятливі умови і пристосовувати свої дії до тих умов, що склалися; в) знаходити знаряддя і засоби подолання перешкод до вчинення злочину. В цілому злочинець прагне використати обстановку, яка б відповідала умовам раптового, швидкого нападу і безпечного відходу з місця вчинення злочину, а також можливостям створення, підтримання або посилення психологічного тиску на потерпілого під час нападу або вимагання.

Механізм злочину є найбільш інформаційно-значущим елементом криміналістичної характеристики. Його зміст пов'язаний з властивостями особистості злочинця і потерпілого, предмета посягання і обстановки злочину. Механізм пов'язує в єдину систему зовнішню і внутрішню сторони злочину, суб'єкт і об'єкт, мету і результат, несе основну інформацію у вигляді різноманітних слідів-відображень про сутність і динаміку злочину, його обставини.

Структура механізму злочину складається з таких елементів: система дій з підготовки, вчинення злочину і уникнення від відповідальності; застосовані знаряддя і засоби; взаємодія учасників події; послідовність і характер взаємодії злочинця з різними об'єктами злочинної діяльності; сліди-відображення.

У злочинній діяльності характерним є намагання злочинців уникнути відповідальності і безперешкодно її продовжувати. Формами уникнення від відповідальності є: а)

діяльність з приховування злочинів; б) діяльність, пов'язана з ухиленням від розслідування; в) діяльність з протидії розслідуванню.

Різностороннє висвітлення криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів можливо лише з допомогою типових моделей їх механізму. Такі моделі побудовані автором в залежності від основних форм злочинів – нападу і вимагання, а також від ступеня складності їх механізму – простого, ускладненого і складного. Запропоновані моделі дозволяють прослідкувати генезис відповідного різновиду вказаних злочинів та привернути увагу до особливостей його слідової картини.

Результат злочину можна розглядати у прогностичному аспекті - як передбачення злочинцем підсумків своїх дій у відповідності до поставленої мети, і в ретроспективному аспекті - як реальний, фактичний підсумок вчиненого, оцінка якого може визначитися з внутрішньої сторони - суб'єктом злочину і з зовнішньої - слідчим.

Наслідки злочину включають в себе всі зміни, що виникли в результаті дій його учасників у суспільних відносинах, в матеріальній обстановці, у психічному та фізичному стані. Вказані наслідки містять і передають інформацію про мотиви і цілі, механізм і обстановку злочину, про його учасників та інші обставини події. До числа характерних наслідків корисливо-насильницьких злочинів відносяться: 1) втрата майна конкретною особою, підприємством, організацією, установою; 2) перехід майна у володіння до особи, яка його викрала; 3) використання злочинцем викраденого майна і розпорядження ним; 4) завдання фізичної і моральної шкоди потерпілому; 5) настання смерті потерпілого; 6) утворення матеріальних та ідеальних слідів.

Розробка і аналіз криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів в цілому допомагає з'ясувати загальні криміналістично значущі риси сукупності

названих злочинів і разом з цим встановити особливості, що притаманні певному виду чи групі таких злочинів. Тому створення загальної криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів (злочинної діяльності) сприяє розробці та вивченню криміналістичних характеристик, які відбивають спільні та специфічні властивості окремих видів і підвидів зазначених злочинів.

РОЗДІЛ 3 "ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ" містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1. "Слідча діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження" аналізуються різні аспекти розслідування: пізнавальний, інформаційний та організаційний. Криміналістичним аспектам дослідження слідчої діяльності приділялася значна увага багатьма вченими (В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.С. Бурданова, І.М. Возгрін, Г.А. Густов, К.О. Зорін, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, І.М. Лузгін, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інш.).

Розробка методик розслідування окремих категорій злочинів повинна здійснюватися на основі чіткого усвідомлення криміналістичної суті слідчої діяльності. Вона полягає в тому, що така діяльність є системною, пізнавальною, інформаційною, організаційною і поряд з цим підпорядкована завданням і вимогам кримінального судочинства.

Розслідування є різновидом предметної діяльності, що за формою і змістом являє собою складну динамічну систему, основна функція якої полягає в ефективному протистоянні злочинній діяльності. Розслідування злочину можна розглядати як специфічну пізнавальну діяльність, що спрямована на встановлення об'єктивної істини. Стосовно до слідчої діяльності пізнання здійснюється шляхом інтерпретації таких категорій діалектики (ступенів пізнання) як аналіз і синтез,

причина і наслідок, сутність і явище, тотожність і відмінність, загальне та окреме та ін. Характерними особливостями пізнання події слідчим є ретроспективність, здійснення його в установленій формі уповноваженими на це суб'єктами за допомогою засобів процесуального доказування, а також його адресність і обмеженість процесуальними строками. Пізнання істини здійснюється через сліди відображення, що несуть інформацію про властивості, структуру та інші ознаки взаємодіючих об'єктів і особливості самої взаємодії. У пізнавальній діяльності інформаційні процеси утворюють гносеологічний ланцюг: факт - відображення - інформація - знання. Разом з цим, розслідування злочинної діяльності, яка ще не припинена, викликає необхідність прогностичного пізнання (В.А.Журавель).

Складність інформаційних процесів у розслідування обумовлена такими чинниками: 1) неочевидність джерел інформації; 2) фрагментарність інформації, що здобувається; 3) необхідність постійної перевірки і оцінки даних, що поступають, для визначення їх достовірності та допустимості; 4) перешкоджування отриманню повної і об'єктивної інформації зацікавленими особами; 5) короткочасність зберігання інформації з об'єктивних умов; 6) труднощі з правильним декодуванням одержаної інформації; 7) труднощі з належним правовим оформленням процесу виявлення джерел інформації, її засвідчення, фіксації, особливо в ході оперативно-розшукової діяльності, і введенням її в кримінальне судочинство. Інформаційні процеси, що знаходяться в основі доказування, доцільно розділити на такі стадії: 1) пошук і виявлення; 2) сприймання і фіксація; 3) обробка; 4) використання інформації.

Розслідування включає в себе організаційну діяльність, яка передбачає систему заходів і умов, що забезпечують оптимальну діяльність суб'єктів розслідування для швидкого і повного розкриття злочинів. Забезпечення якісної організації розслідування досягається за допомогою планування і

управління, що спрямовані на його оптимізацію.

В ході розслідування необхідно застосовувати як формально-логічні, так і евристичні методи в залежності від того, наскільки просте чи складне, типове чи специфічне завдання вирішується. В окремих методиках розслідування доцільною є розробка типових програм розслідування, під якими розуміється систематизований перелік і опис криміналістичних алгоритмів і наукових рекомендацій, які спрямовані на послідовне і комплексне вирішення конкретних завдань розслідування злочинів певної категорії. Якщо алгоритм пропонує вирішення завдання в однозначному напрямі, в конкретній послідовності дій, то програма розслідування містить кілька варіантів алгоритмів, моделей діяльності в залежності від слідчої ситуації, етапу розслідування, різновидності злочинів. Вважаємо перспективними розробки типових програм розслідування на базі комп'ютерно-інформаційного забезпечення та їх використання в слідчій практиці. Такі програми доцільно вводити в автоматизований банк даних (АБД) органів внутрішніх справ, поступово їх накопичуючи, оновлюючи та деталізуючи.

У підрозділі 3.2. "Наукові основи криміналістичної методики розслідування" викладаються принципи розробки методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів і аналізуються поняття слідчих ситуацій та їх значення у побудові окремих методик розслідування.

До принципів наукової розробки методики розслідування окремих категорій злочинів можна віднести наступні вихідні положення: розгляд об'єктів методики розслідування - злочину і розслідування з позицій системно-діяльнісного підходу; використання даних і новітніх досягнень інших наук, як гуманітарних, так і природно-технічних для дослідження злочинів, умов їхнього вчинення, особливостей механізму слідоутворення і розробки адекватних рекомендацій з їхнього розслідування;

використання досвіду слідчої практики шляхом його узагальнення і наступної екстраполяції в теорію розкриття злочинів; розробка методичних рекомендацій на основі криміналістичної класифікації злочинів і криміналістичної характеристики стосовно до досліджуваної категорії злочинів; побудова окремих методик розслідування на основі визначення і характеристики обставин, що підлягають встановленню; розробка напрямків і завдань розслідування з урахуванням специфіки його етапів; розробка методичних рекомендацій на основі виділення і оцінки типових слідчих ситуацій, що утворюються на різних етапах розслідування; виділення відповідних типових завдань тактичного й організаційно-методичного характеру і розробка оптимальної програми їх вирішення; визначення специфічних тактичних і технічних прийомів при проведенні окремих слідчих дій і тактичних операцій.

Особлива увага звертається на ситуативний принцип методики розслідування. Аналіз слідчої ситуації здійснюється з урахуванням наступних положень: 1) конкретна слідча ситуація утворюється за рахунок наявної на даний момент розслідування криміналістично значимої інформації про подію в цілому, її окремі обставини, особистість злочинця; 2) оцінку слідчої ситуації доцільно пов'язувати з характером джерел інформації, а також з часом, що минув з моменту вчинення злочину і до моменту надходження повідомлення про цей злочин; 3) оцінка наявної інформації повинна зумовлювати постановку тактичних завдань, зміст слідчих версій і систему слідчих й оперативно-розшукових дій, що здійснюються за розробленою програмою розслідування; 4) слідча ситуація – явище динамічне і тому вимагає постійного аналізу і коректування версій і завдань, що ставляться, а отже, і програми розслідування.

Важливим завданням розробки теоретичних положень методики повинна бути типізація слідчих ситуацій з досліджуваних категорій злочинів шляхом виділення

характерних та істотних рис у їхній інформаційній структурі. Саме виділення типових ситуацій, їхній науково-криміналістичний аналіз дозволяють формулювати адекватні тактичні завдання і рекомендувати відповідну програму діяльності з розслідування злочинів певної категорії. В окремих методиках доцільно виділяти й аналізувати типові слідчі ситуації стосовно до етапів розслідування, розрізняючи вихідні ситуації, що складаються на момент порушення кримінальної справи; проміжні або наступні - ситуації, що створюються в ході і після вирішення початкових завдань розслідування на його подальшому і завершальному етапах. При цьому потрібно цілком підтримати авторів, які вважають, що така типізація повинна провадитися на основі одного-двох компонентів ситуації інформаційного характеру, що забезпечує цілеспрямованість, методичну і тактичну змістовність усього ходу розслідування (В.П.Бахін, Р.С.Белкін, В.А.Журавель).

Ситуативний принцип методики розслідування таким чином приводить до висновку про необхідність побудови методичних рекомендацій у такій логічній послідовності: типові слідчі ситуації, їх характеристика - типові версії і завдання - рекомендована система слідчих і оперативно-розшукових дій у вигляді відповідних алгоритмів розслідування - перспективні типові ситуації, що прогнозуються на наступному етапі розслідування.

РОЗДІЛ 4 "ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ"

складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. "Загальні і спеціальні завдання розслідування корисливо-насильницьких злочинів" зазначається, що в методиці розслідування окремих категорій злочинів питанню виділення криміналістичних завдань слідчої діяльності не приділяється достатньої уваги. В той же час визначення таких завдань має суттєве значення для планування

і обрання правильного напрямку розслідування (А.Ф. Волобуєв, Г.А. Густов, А.В. Дулов).

В методикі розслідування окремих категорій злочинів доцільно включати систему завдань, зміст яких визначається специфікою даної категорії злочинів, етапом розслідування і відповідними слідчими ситуаціями. На основі викладеного завдання розслідування корисливо-насильницьких злочинів можна класифікувати таким чином: 1) загальні завдання, що впливають з вимог кримінального і кримінально-процесуального законів; 2) спеціальні завдання, що виходять з принципів методики розслідування: етапні, видові, етапно-видові і тактичні.

У розслідуванні корисливо-насильницької злочинної діяльності доцільно виділити спеціальні завдання, згрупувавши їх щодо двох основних етапів розслідування. На початковому етапі: 1) з'ясування й оцінка вихідної слідчої ситуації; 2) виявлення джерел інформації про злочин; 3) визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування; 4) обрання відповідних форм і методів взаємодії з органами дізнання; 5) пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину; 6) збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого; 7) пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили корисливо-насильницький злочин, їхній розшук і затримання; 8) аналіз даних про викрадене майно, його пошук і виявлення.

Для етапу подальшого розслідування характерні наступні завдання: 1) з'ясування й оцінка слідчої ситуації після проведення первісних слідчих і оперативно-розшукових дій та складання відповідної програми розслідування; 2) встановлення всіх епізодів злочинної діяльності особи чи групи осіб, притягнених до кримінальної відповідальності; 3) встановлення і притягнення до відповідальності всіх осіб, причетних до злочину або до злочинної діяльності, яка розслідується; 4) вивчення особистості кожного обвинуваченого; 5) розшук всього викраденого майна і

вживання заходів до відшкодування заподіяної шкоди.

У підрозділі 4.2. "Обставини, що підлягають встановленню" вказується, що розкритим може вважатися злочин лише в результаті правильного і повного встановлення обставин розслідуваної події і винних осіб. Обставини, що підлягають доказуванню, є необхідним елементом в структурі методики розслідування окремих категорій злочинів. Їх визначення надає розслідуванню цілеспрямованості, а їх встановлення дозволяє дати правильну кримінально-правову оцінку події, забезпечує повноту і всебічність розслідування. В роботі обґрунтовується думка про різну природу й призначення криміналістичної характеристики злочинів і обставин, що підлягають встановленню.

З'ясування кола обставин, що підлягають встановленню у справах про корисливо-насильницькі злочини, має суттєве значення для побудови методики їх розслідування, оскільки сприяє розв'язанню проблем криміналістичного характеру, зокрема, дослідженню механізму й обстановки злочину, ролі кожного з його учасників, спрямованості слідчих версій, визначенню відповідних завдань розслідування.

В роботі виділені й згруповані обставини корисливо-насильницьких злочинів, що підлягають встановленню:

1) обставини, пов'язані з подією злочину (наявність означеної події; спосіб заволодіння майном; знаряддя та засоби, час, місце та інші умови вчинення злочину; наявність чи відсутність проникнення в житло, приміщення та інше сховище);

2) обставини, пов'язані з об'єктом злочину: предмет злочинного посягання (найменування викраденого майна, його кількість, властивості, вартість); хто є потерпілим і цивільним позивачем;

3) обставини, пов'язані з особами, що вчинили злочин: персонаграфічні дані; дані, що мають кримінально-правове значення; дані, що характеризують групу осіб, яка вчинила

злочин чи займалася корисливо-насильницькою діяльністю;

4) обставини, які визначають винність обвинуваченого, мету злочину, підтверджують його корисливий мотив;

5) обставини, що відносяться до наслідків злочину: ступінь здійснення задуманого злочину; факт вилучення майна; наявність, характер і тяжкість тілесних ушкоджень, що заподіяні потерпілому, або факт його смерті; характер і розмір заподіяної шкоди; доля викраденого майна на момент розкриття злочину.

Названі обставини конкретизуються і деталізуються при розслідуванні окремих видів і груп корисливо-насильницьких злочинів.

У підрозділі 4.3. "Криміналістичний аналіз первісної інформації, типових ситуацій і визначення тактичних завдань розслідування" зазначається, що первісна інформація у справах про корисливо-насильницькі злочини аналізується за наступними напрямками:

- встановлення джерел інформації;
- оцінка інформації щодо її достовірності і наявності кримінально-релевантних ознак;
- оцінка ознак, що вказують на вчинення злочину даної категорії;
- визначення ознак, що вказують на вид чи різновид таких злочинів;
- оцінка доказової цінності інформації, що надійшла;
- виявлення прогалин інформації стосовно обставин, що підлягають доказуванню.

Первісна інформація про вчинення корисливо-насильницьких злочинів повинна бути проаналізована з метою встановлення приводів і підстав для порушення кримінальної справи, з'ясування особливостей слідчої ситуації і тактичних завдань, розробки програм дослідження обставин, пов'язаних з їх подальшим вирішенням. У випадку недостатності, неконкретності, невизначеної достовірності відомостей, що містяться в первинній інформації,

вони можуть бути перевірені у відповідності до вимог кримінально-процесуального закону у найкоротший термін, не підмінюючи процесуального розслідування. Первинну інформацію рекомендується проаналізувати по такому комплексу питань: що відомо (частково відомо) і що невідомо про обставини події злочину, про особистість потерпілого, про викрадене майно, про особистість злочинця (злочинців), а також, з яких джерел така інформація отримана.

В роботі виділяються й аналізуються типові вихідні слідчі ситуації у справах про корисливо-насильницькі злочини та основні тактичні завдання з урахуванням таких відносин: "подія злочину - особистість злочинця", "подія злочину - особистість потерпілого", "подія злочину - предмет посягання". Подія злочину, включаючи його наслідки, являє собою центральний елемент у виділених структурах, оскільки є найбільш інформаційною і доступною системою обставин на початковому етапі розслідування.

Аналіз слідчих ситуацій і тактичних завдань здійснено також на основі їх типізації за характером злочинної події, механізмом і обстановкою вчинення корисливо-насильницьких злочинів.

У підрозділі 4.4. "Типові програми дослідження обставин корисливо-насильницьких злочинів" виділяються питання, які необхідно з'ясувати в процесі рішення тактичних завдань, обумовлених характером, механізмом та обстановкою таких злочинів. Перелік таких питань, адаптований до типових слідчих ситуацій і тактичних завдань на початковому етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів, утворює систему типових програм дослідження обставин події і причетних до неї осіб. Така система програм може бути представлена у вигляді двох основних підсистем, що підрозділяються на відповідні програмні блоки: 1) обставини, що з'ясовуються і аналізуються при нападі на відкритій місцевості; у житловому приміщенні, в т.ч. в квартирі багатопверхового будинку і в окремому будинку; у службових

та інших нежитлових приміщеннях; на транспорті; 2) обставини, що досліджуються при надходженні інформації про вимагання, в тому числі, при безпосередньому візуальному контакті чи без такого, або супроводжуються викраденням певної особи (взяттям заручника), а також викраденням транспортного засобу з наступною пропозицією його викупу.

РОЗДІЛ 5 "ПРОГРАМУВАННЯ ПОЧАТКОВОГО І НАСТУПНОГО ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ"
складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 5.1. "Побудова і перевірка загальних версій при порушенні кримінальної справи" розглядається система загальних версій, які висуваються на момент порушення кримінальної справи. Така система версій повинна охоплювати всі можливі варіанти сутності кримінально-релевантної події як у фактичному, так і правовому аспекті, що дає змогу правильно визначити законність приводів і підстав порушення кримінальної справи, наявність і відсутність факту злочину, його кримінально-правові ознаки і стратегічний напрям розслідування. Об'єкт загальних версій і їх спрямованість детермінуються характером розслідуваної події, його кримінально-правовими ознаками. В дисертації розроблені й проаналізовані типові загальні версії про корисливо-насильницькі злочини щодо їх виду, факту вчинення, а також можливого інсценування і вказані основні напрямки їх перевірки.

У підрозділі 5.2. "Типові програми початкового етапу розслідування" обґрунтована доцільність систематизації наукових рекомендацій стосовно методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, а також їх викладення у вигляді програм розслідування, які включають в себе систему загальних і окремих версій, типових тактичних завдань і програм дослідження обставин злочину, а також

комплекси відповідних засобів слідчої діяльності в залежності від визначених ситуацій.

Під такими засобами автор розуміє обумовлену слідчими ситуаціями і даними про криміналістичну характеристику зазначених злочинів систему розумових і практичних дій і операцій, спрямовану на вирішення відповідних методичних і тактичних завдань. До розумових операцій відносяться різні форми і методи логічного і евристичного характеру: конструювання і перевірка версій, планування, обґрунтування і прийняття управлінських рішень та інші. Практична діяльність містить у собі обумовлену результатами розумової діяльності сукупність погоджених між собою підготовчих і організаційних заходів, слідчих і оперативно-розшукових дій, що призводять до вирішення поставлених завдань.

Успішне розслідування корисливо-насильницьких злочинів багато в чому залежить від якісного проведення його початкового етапу, який складає основу для об'єктивного і всебічного виявлення, з'ясування і дослідження всіх обставин злочинної діяльності.

На початковому етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів виділено п'ятнадцять типових слідчих ситуацій, які поєднують різне співвідношення інформації про обставини події, злочинця, потерпілого і предмета посягання, що дає змогу визначити основні тактичні завдання і напрямки розслідування. Подальші детальні програми розслідування корисливо-насильницьких злочинів на початковому етапі розроблені щодо різних слідчих підситуацій:

- а) напад вчинено на відкритій місцевості, поза житловими і службовими приміщеннями;
- б) в житлових приміщеннях (будинках, квартирах тощо);
- в) в приміщеннях установ, підприємств, організацій;
- г) на водіїв транспортних засобів;
- д) на пасажирів транспортних засобів;
- е) вимагання майна вчинено особою, яка знайома потерпілому;
- є) вимоги майнового характеру пред'являються незнайомою особою з

попереднім візуальним контактом з потерпілим або з уникненням такого контакту; ж) скоєно викрадення конкретної особи з наступним пред'явленням майнових вимог до нього чи до його близьких; з) вчинено незаконне заволодіння транспортним засобом з наступною пропозицією "знайти" його за винагороду.

Важливим завданням розслідування корисливо-насильницьких злочинів є їх розкриття по гарячих слідах, яке може бути успішно вирішене за умовами і методами, вказаними в даному розділі. Найбільш типовим на зазначеному етапі розслідування є комплекси дій, які включають огляд місця події, допит потерпілих, допит свідків, призначення криміналістичних і судово-медичних експертиз, оперативно-розшукові заходи, спрямовані на виявлення свідків, викраденого майна, джерел доказової інформації, причетних до злочину осіб, місць їх перебування, на створення суб'єктивних портретів злочинців, їх розшук і затримання.

У підрозділі 5.3. "Організація взаємодії слідчого і органів дізнання" зазначається, що успішне вирішення завдань розслідування корисливо-насильницьких злочинів можливе лише за умови тісної взаємодії слідчого і органів дізнання, починаючи з моменту порушення кримінальної справи. Форми і зміст такої взаємодії в роботі визначаються і рекомендуються у відповідності до специфіки типових слідчих ситуацій і поставлених завдань.

В дисертації привертається увага до деяких проблем взаємодії слідчого й органів дізнання. Одним з важливих завдань оперативно-розшукового супроводження досудового слідства є пошук джерел доказової інформації і введення добутої інформації в кримінальне судочинство. Але такий спосіб отримання доказової інформації повинен відповідати ряду вимог, перш за все процесуальних, які викладені в даній роботі.

На практиці доведена ефективність розслідування багатьох видів злочинів, у тому числі

корисливо-насильницьких, за допомогою слідчо-оперативних груп. Однак кримінально-процесуальний закон не передбачає таку форму взаємодії. Вважаємо доцільним доповнити КПК України нормою, яка б передбачала правові підстави для створення таких груп і регулювала правові відносини між її учасниками.

У підрозділі 5.4. "Розробка наступного етапу розслідування" аналізуються типові слідчі ситуації на подальшому етапі розслідування, методи встановлення злочинця та засоби вирішення типових завдань зазначеного етапу. В роботі відзначається, що особливості слідчих ситуацій, які створюються на наступному етапі розслідування, визначаються ступенем вирішення слідчих завдань на його початковому етапі. При цьому головним фактором, що детермінує ці особливості, є фактичний ступінь встановлення даних про особистість злочинця. За названим критерієм доцільно виділити чотири типових ситуації:

- 1) підозрювана особа (група осіб) встановлена і затримана;
- 2) підозрювана особа (група осіб) встановлена, але не затримана;
- 3) частина підозрюваних осіб встановлена і затримана, а інша їх частина не встановлена;
- 4) є певні дані про злочинця, але підозрюваний не встановлений.

Найбільш проблемною є четверта ситуація, оскільки вона вимагає складної аналітичної роботи і вирішення широкого кола проблем.

У зазначеній ситуації пропонується застосування таких методів розслідування: аналіз початкового етапу розслідування і наявної доказової бази; аналіз матеріальних об'єктів - носіїв інформації; об'єктно-предметний аналіз зв'язків: місце (об'єкт) нападу – предмет посягання - злочинець; віктимологічний аналіз - дослідження зв'язків жертви і злочинця; інтегративний метод виявлення злочинця - створення синтетичного

портрету злочинця з окремих фрагментів криміналістичної інформації.

В ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, особливо на його наступному етапі, виникає коло завдань, які потребують свого вирішення, як правило, за допомогою тактичних операцій - комплексу відповідних слідчих, оперативно-розшукових і організаційних дій. Такими завданнями є: 1) розшук і затримання підозрюваних (обвинувачених) осіб; 2) перевірка алібі підозрюваного (обвинуваченого); 3) викриття особи, що вчинила злочин; 4) перевірка версії про вчинення конкретним обвинуваченим або групою обвинувачених інших, ще не розкритих, корисливо-насильницьких злочинів, 5) перевірка версії про вчинення серії нерозкритих злочинів однією й тією ж особою або групою осіб.

В дисертації вказується на зміст і особливості проведення відповідних тактичних операцій.

Вирішення названих завдань забезпечує з'ясування всіх обставин, що підлягають доказуванню у справі про корисливо-насильницькі злочини, встановлення всіх причетних до організації, вчинення і приховання цих злочинів осіб, тобто повне і об'єктивне розкриття як окремого злочину, так і злочинної діяльності певних осіб.

У **Висновках** наведені теоретичні узагальнення і наукові положення, пов'язані з визначенням концептуальних основ розробки і застосування міжвидової методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Зокрема, це такі положення:

1. Методика розслідування корисливо-насильницьких злочинів є міжвидовою методикою, що містить загальні положення і наукові рекомендації, які сприяють розкриттю сукупності однотипних злочинів (злочинної діяльності) зазначеної категорії, а також систему окремих положень і рекомендацій, спрямованих на оптимізацію розслідування відповідних видів і груп таких злочинів.

2. Умовою криміналістичного аналізу корисливо-насильницьких злочинів і розробки комплексу методів і засобів їх розкриття є використання системно-діяльнісного підходу, який дозволяє обґрунтовано класифікувати й охарактеризувати зазначені злочини за криміналістичними ознаками. Класифікація корисливо-насильницьких злочинів сприяє розробці їх криміналістичної характеристики з урахуванням видових і групових особливостей та побудові міжвидової методики їх розслідування.

3. Викладена в роботі криміналістична характеристика корисливо-насильницьких злочинів сприяє побудові моделей названих злочинів з простим, ускладненим і складним механізмом їх вчинення, що дозволяє диференційовано підійти до розкриття різних за ступенем організованості злочинів. Така характеристика обумовлює систему типових версій, а також цілеспрямовану інформаційно-пошукову діяльність на основі відповідних даних про потерпілих, предмет посягання, обстановку, злочинців, способи і сліди їхніх дій, а також зв'язки й залежності, що поєднують вказані елементи.

4. Предмет і напрямки розслідування зумовлюються обставинами корисливо-насильницьких злочинів, що підлягають встановленню. Вони мають криміналістичне значення, тому що визначають кінцеві й проміжні завдання розслідування, а також спрямованість слідчих версій.

5. В окремих методиках розслідування поряд з загальними слідчими завданнями доцільно визначити комплекс спеціальних криміналістичних завдань, що детермінуються різновидом розслідуваних злочинів, етапом розслідування і типовими слідчими ситуаціями.

6. У розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів доцільно виділити типові тактичні завдання в залежності від: а) характеру таких злочинів, що можуть чинитися шляхом прямого або замаскованого нападу, а також шляхом вимагання; б) місця й інших умов злочину. Такі завдання вирішуються за

допомогою рекомендованої в роботі системи тактичних і методичних засобів слідчої діяльності.

7. Планування розслідування вказаної категорії злочинів рекомендується здійснювати на базі запропонованих в роботі програм розслідування, які включають систему типових версій, завдань, криміналістичних методів і засобів слідчої діяльності, зумовлених відповідними слідчими ситуаціями на початковому й подальшому етапах розслідування.

9. Розслідування корисливо-насильницьких злочинів повинно здійснюватися у постійній взаємодії з органами дізнання, що дає змогу своєчасно розкривати такі злочини по гарячих слідах, успішно проводити тактичні операції, спрямовані на виявлення, розшук, затримання і викриття злочинця, встановлення всіх винних і вчинених ними злочинів, на припинення їхньої злочинної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії, навчальні посібники:

1. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. Монография. – Одесса: Юридична література, 2002. – 360 с.

2. Аленин Ю.П., Лазарев А.А., Сухорукова Г.И., Тищенко В.В. Взаимодействие при раскрытии и расследовании очагов корыстно-насильственных и половых преступлений. Уч. пособие. – Одесса-Симферополь, 1995. – 96 с.

3. Аленин Ю.П., Собчук А.В., Тищенко В.В. Раскрытие и расследование очагов корыстно-насильственных преступлений. Уч. пособие. – Одесса, 1995. – 75 с.

4. Закатов А.А., Тищенко В.В. Расследование убийств // Особенности расследования тяжких преступлений (руководство для следователей) / Отв. редакторы Б.П. Смагоринский, А.А. Закатов. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1995. – С. 19-54.

5. Аленин Ю.П., Тищенко В.В. Особенности расследования тяжких преступлений против личности. Уч. пособие. – Одесса: АО Бахва, 1996. – 112 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Тищенко В.В. Криминалистическое значение связи "преступник – жертва" для методики расследования // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища школа, 1978. – Вып. 16. – С.35-39.

2. Тищенко В.В. Система понятий методики расследования преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища школа, 1987. – Вып. 34. – С. 49-55.

3. Тищенко В.В. Задачи расследования по делам о корыстно-насильственных преступлениях // Актуальные проблемы государства и права. – Одесса, 1994. – Вып. 1. – С.213-219.

4. Тищенко В.В., Стрельцов Е.Л. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о корыстно-насильственных преступлениях // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1995. – Вып. 47. – С.67-72.

5. Тищенко В.В. Организационно-управленческие аспекты расследования корыстно-насильственных преступлений // Актуальные проблемы государства и права. – Одесса, 1995. – Вып. 2. – С.221-228.

6. Тищенко В.В. Основные направления начального этапа расследования корыстно-насильственных преступлений // Актуальные проблемы государства и права. – Одесса, 1996. – Вып. 3. – С.205-211.

7. Тищенко В.В. Особенности последующего этапа расследования корыстно-насильственных преступлений // Актуальні проблеми держави та права. – Одеса, 1998. – Вип. 5. – С.19-27.

8. Тищенко В.В. Обстановка вчинення корисливо-насильницьких злочинів як елемент їх криміналістичної характеристики // Вісник Одеського

інституту внутрішніх справ, 2000, № 2. – С.46-47.

9. Тищенко В.В. Соккрытие преступления как элемент преступной деятельности // Актуальні проблеми держави та права. – Одеса, 2001. – Вип. 10. – С.155-163.

10. Тищенко В.В. Принципи побудови моделей механізму корисливо-насильницької злочинної діяльності // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 2001. – Вип. 11. – С.492-496.

11. Тищенко В.В. Побудова загальної програми розслідування корисливо-насильницьких злочинів // Вісник прокуратури, 2002, № 6. – С.106-108.

12. Тищенко В.В. Криміналістична оцінка результатів і наслідків вчинення корисливо-насильницьких злочинів // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб.наук.статей Донецького юридичного інституту внутрішніх справ МВС України при Донецькому держ. ун-ті. – Донецьк, 2002. – № 3. – С.242-246.

13. Тищенко В.В. Висунення і перевірка загальних версій у справах про корисливо-насильницькі злочини // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2002. – Вип 16. – С. 665-669.

14. Тищенко В.В. Програмування початкового етапу розслідування нападів з корисливих мотивів на пасажирів транспортних засобів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 4. – С.61-63.

15. Тищенко В.В. Криміналістичний аналіз даних, що характеризують суб'єктів корисливо-насильницьких злочинів // Вісник Львівського ін-ту внутрішніх справ. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2002. – Вип.2. – С.65-69.

16. Тищенко В.В. Особенности начального этапа расследования нападений, совершенных на водителей автотранспорта // Митна справа, 2003. – №1.– С.73-76.

17. Тищенко В.В. Визначення напрямів початкового етапу розслідування вимагань // Митна справа, 2003. – № 2. – С. 38-42.

18. Тищенко В.В. Криміналістичне значення подальшого етапу розслідування корисливо-насильницьких злочинів // Право України, 2003. – № 3. – С.131-134.

19. Тищенко В.В. Криміналістичний аналіз складного механізму вимагань // Проблеми законності. – Харків: Національна юридична академія України, 2003. – Вип. 59. – С.159-167.

20. Тищенко В.В. Корыстно-насильственная преступная деятельность: содержание и криминалистическая классификация // Юридический вестник. – 2003. – № 1. – С.87-89.

21. Тищенко В.В. Справи про корисливо-насильницькі злочини: деякі методи встановлення злочинця // Вісник прокуратури. – 2003, № 2. – С.104-107.

22. Тищенко В.В. Типові криміналістичні моделі механізму вчинення корисливо-насильницьких злочинів шляхом нападу // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. – Харків: НЮАУ, 2003. – Вип. 61. – С.197-203.

Інші статті, тези виступів на конференціях і семінарах:

1. Тищенко В.В. Проблемы методики расследования корыстно-насильственной преступной деятельности в системе вузовской науки // Проблемы повышения уровня подготовки специалистов для работы в органах предварительного следствия (тезисы всесоюзного совещания-семинара органов предварительного следствия и заведующих кафедрами криминалистики высших учебных заведений 13-14 ноября 1990 г.). – Ленинград-Уфа, 1991. – С.31-34.

2. Тищенко В.В. Актуальные вопросы разработки методики расследования корыстно-насильственной преступной деятельности // Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні (тези доповідей і повідомлень на республіканській науковій конференції 25-26 вересня 1992 р.). – К., 1992. – С.148-150.

3. Тищенко В.В. Актуальні проблеми боротьби з

корисливо-насильницькою злочинною діяльністю // Проблеми сучасної політики та шляхи її здійснення (тези доповідей і виступів на всеукраїнській науково-практичній конференції 15 квітня 1993 р.). – Одеса, 1993. – С. 350-351.

4. Тищенко В.В. Типові слідчі ситуації розслідування корисливо-насильницьких злочинів // Україна: становлення незалежності. Зміст і методика висвітлення в курсах гуманітарних наук (доповіді і виступи всеукраїнської науково-методичної конференції). – Одеса, 1993. – С.52-54.

5. Тищенко В.В. Использование судебно-медицинских знаний в расследовании корыстно-насильственных преступлений // Материалы учебно-методической конференции по судебной медицине и смежным дисциплинам вузов Украины. – Киев-Одесса, 1994. – С.94-96.

6. Тищенко В.В. Криминалистическая классификация корыстно-насильственных преступлений // Роль судебной экспертизы и криминалистики в раскрытии и профилактике преступлений (тезисы научно-практической конференции, посвященной 80-летию Одесской НИЛСЭ). – Одесса, 1994. – С.56-59.

7. Тищенко В.В., Грохольский В.Л. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о вымогательстве // Роль судебной экспертизы и криминалистики в раскрытии и профилактике преступлений (тезисы научно-практической конференции, посвященной 80-летию Одесской НИЛСЭ). – Одесса, 1994. – С.59-61.

8. Тищенко В.В. Классификация и оценка следственных ситуаций по делам о корыстно-насильственной преступной деятельности // Право и рынок (материалы Всероссийской научной конференции). – Барнаул, 1994. – С.72-74.

9. Тищенко В.В. Производство освидетельствования и судебно-медицинской экспертизы при расследовании насильственных и корыстно-насильственных преступлений // Перспективы развития судебной медицины и смежных дисциплин в системе высшего медицинского образования

Украины. Сб. научн. трудов. – Одесса, 1994. – С.80-84.

10. Тищенко В.В. Правопорядок як умова зміцнення державності: тактичні завдання розслідування злочинів // Українське національне відродження: проблеми, прогнози, державна політика (тези виступів науково-практичної конференції). – Одеса, 1995. – С. 40-41.

11. Тищенко В.В. Пространственно-временной фактор в расследовании корыстно-насильственных преступлений // Проблемы психологии часу (тези доповідей міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження Д.Г.Елькіна). – Одеса, 1995. – С.175-176.

12. Тищенко В.В. Вопросы актуализации и использования информации при расследовании корыстно-насильственных преступлений // Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні (матеріали міжнародної науково-практичної конференції). – Одеса, 1996. – С.73-75.

13. Тищенко В.В. Методологічні принципи криміналістичного аналізу злочинної діяльності // Проблеми методології сучасного правознавства (матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції). – К., 1996. – С.154-155.

14. Тищенко В.В., Затылкина Т.В. Некоторые вопросы борьбы с хищениями социалистического имущества на территории Одесского морского порта // Вопросы правоведения. – К., 1976. – Вып. 34. – С.107-115.

15. Тищенко В.В. О разработке методики расследования корыстно-насильственных преступлений // Тактика, методика и психология расследования тяжких преступлений. Сб. научн. трудов. – Волгоград: ВСИШ МВД России, 1994. – С.35-38.

16. Тищенко В.В. Визначення слідчих завдань та напрямків їх вирішення у справах про корисливо-насильницькі злочини // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. Зб. наук. праць. – К.: УАВС, 1996. – С. 113-120.

17. Тищенко В.В. Проблемні питання використання даних, одержаних в результаті оперативно-розшукових дій, при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів // Суд в Україні: боротьба з корупцією, організованою злочинністю і захист прав людини. Зб. наук. праць. – К., 1999.– Т. 12. – С.391-395.

18. Тищенко В.В., Болгар О.В. Механизм совершения корыстно-насильственных преступлений // Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів (матеріали міжнародної науково-практичної конференції). – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – С.42-48.

19. Тищенко В.В. Применение специальных знаний в расследовании корыстно-насильственных преступлений // Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю (зб. матеріалів науково-практичної конференції). – Харків: ПФ "Книжкове видавництво "Лествиця Марії", 2001. – С.175-180.

20. Тищенко В.В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности // Проблемы государства и права Украины. – К.: УМК ВО, 1992. – С. 103-109.

21. Тищенко В.В. Криминалистическая характеристика корыстно-насильственных преступлений // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе. – Одесса, 1993. – С.203-209.

22. Аленин Ю.П., Тищенко В.В. Организационные аспекты расследования очагов корыстно-насильственных преступлений // Актуальные проблемы государства и права. – Одесса, 1994. – Вып. 1. – С.192-199.

23. Тищенко В.В. Криминалистическая характеристика преступлений в структуре методики расследования // Юридична освіта і правова держава. – Одеса: Астропринт, 1997. – С.250-255.

24. Тищенко В.В. Криміналістичні аспекти діяльності з розслідування злочинів // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т.1.

– С.274-279.

25. Тищенко В.В.Криминалистические средства решения тактических задач начального этапа расследования корыстно-насильственных преступлений // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. – Ч.1. – Материалы международной научной конференции. – Уфа: РИО Баш ГУ, 2003. – С.237-244.

АНОТАЦІЇ

Тищенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2003.

Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці монографічним дослідженням, в якому на основі системно-діяльнісного підходу здійснений криміналістичний аналіз сукупності корисливо-насильницьких злочинів, що чиняться шляхом грабежів, розбійних і бандитських нападів, вбивств і вимагань. Розглянуті криміналістичні аспекти класифікації та характеристики таких злочинів, що дає змогу побудувати типові моделі різновидів і груп корисливо-насильницьких злочинів та створює передумову для розробки методів їх розслідування.

Базуючись на системному розгляді розслідування як пізнавальної, інформаційної та організаційної діяльності, автором визначені концептуальні засади розробки міжвидової

методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Сформульовані завдання в їх розслідуванні, визначені типові слідчі ситуації, версії й тактичні завдання, запропоновані програми дослідження обставин зазначених злочинів, засоби і методи їх перевірки і вирішення на початковому і подальшому етапах розслідування.

Ключові слова: корисливо-насильницькі злочини, злочинна діяльність, криміналістична класифікація, криміналістична характеристика, методика розслідування, типові версії, тактичні завдання, програми розслідування.

Тищенко В.В. Концептуальные основы расследования корыстно-насильственных преступлений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2003.

Диссертация является первым в украинской юридической науке монографическим исследованием, направленным на создание межвидовой методики расследования корыстно-насильственных преступлений и ее использования в раскрытии как отдельных преступлений, так и их совокупности – преступной деятельности.

На основе системно-деятельностного подхода осуществлен криминалистический анализ корыстно-насильственных преступлений, которые совершаются путем грабежей, разбойных и бандитских нападений, убийств и вымогательств. Произведена криминалистическая классификация корыстно-насильственной преступной деятельности. Рассмотрена криминалистическая характеристика таких преступлений и ее структурные элементы: данные о преступниках, потерпевших, предмете посягательства, обстановке и механизме преступных посягательств. Построены типовые криминалистические

модели корыстно-насильственных преступлений, содержание которых обуславливается степенью сложности их механизма и особенностями обстановки совершения. Данные модели используются для целенаправленной разработки методов расследования преступлений указанной категории, в частности, программ изучения обстоятельств совершенных преступлений соответствующей классификационной группы.

В работе излагаются теоретические предпосылки построения методики расследования корыстно-насильственных преступлений, которые базируются на рассмотрении расследования как системной деятельности, включающей познавательный, информационный и организационный аспекты. Определены принципы разработки межвидовой методики расследования корыстно-насильственных преступлений и отмечена роль следственных ситуаций в построении частных методик расследования.

Выделены общие и специальные задачи расследования преступлений указанной категории, а также обстоятельства, подлежащие установлению. Анализируются особенности исходной следственной информации и складывающихся в начале расследования ситуаций, обусловленных соотношением данных о событии преступления, личности преступника, личности потерпевшего и о предмете посягательства. В зависимости от характера преступного события, способа и обстановки совершения корыстно-насильственных преступлений рассматриваются две группы ситуаций. Первая – имеются сведения о нападении, совершенном а) на открытой местности; б) в жилом помещении; в) в служебном помещении; г) на транспорте; д) путем введения потерпевшему яда или сильнодействующих веществ. Вторая – имеются сведения о вымогательстве, совершаемом а) лицом, известным потерпевшему; б) лицом, неизвестным потерпевшему; в) с помощью похищения потерпевшего (взятия заложника); г) с помощью похищения ценного имущества (чаще всего автомобиля).

В работе предложена система типовых версий и тактических задач по названным ситуациям относительно двух этапов расследования – начального и последующего. Разработаны типовые программы проверки следственных версий и тактических задач, включающие процессуальные, оперативно-розыскные и организационные средства и методы. При этом важное значение придается методам выявления, розыска, задержания и изобличения преступников, в том числе по ранее не раскрытым корыстно-насильственным преступлениям, а также установлению основных обстоятельств расследуемого события путем осуществления тактических операций.

Ключевые слова: корыстно-насильственные преступления, преступная деятельность, криминалистическая классификация, криминалистическая характеристика, методика расследования, типовые версии, тактические задачи, программы расследования.

Summary

V. Tischenko. The Concept Basis for the Investigation of Mercenary Violent Crimes. – Manuscript. Doctoral Dissertation in the field of Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination (Specialty 12.00.09). Ukrainian National Academy of Law, named after Jaroslav the Wise, Kharkiv, 2003.

The present doctoral dissertation is the first monographic research in Ukrainian legal science, based on comprehensive criminalistic analysis of various categories of mercenary violent crimes, such as robberies, armed and robbers' attacks, murders and extortions. The author examines criminalistic aspects of classification and characteristics of these crimes, designing patterns and grouping the mercenary violent crimes. The given classification provides grounds for elaborating the methods of investigating these types of crime.

The author offers his concept of investigation as the system

of cognitive, informational, analytical and organizational activities, resulting in the elaboration of comprehensive methods of investigating mercenary violent crimes. The research contains formulation of general objectives of investigation procedure, typical cases under investigation and alternative courses of action. The author also offers schemes for investigating circumstances of the above-mentioned crimes, general methods and tools for checking and proving the circumstances on the initial and advanced stages of investigation procedure.

Key words: mercenary violent crimes, criminal activity, criminalistic classification, criminalistic characteristics, methods of investigation, typical courses of investigation, taktikal tasks investigation, programs of investigation.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
М.М. Шульга

Підписано до друку 10.09.2003 р. Формат 60x90 1\16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 1,8. Облік.-вид. Арк. 1,9.
Тираж 100. Зам. № 1761

Друкарня
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого,
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77.